

Перекладач: Микола Дмитренко

Беручись час від часу за поповнення своїх нотаток про деякі дивні події і цікаві спогади, пов'язані з моєю тривалою й близькою дружбою з Шерлоком Холмсом, я постійно стикався з труднощами, що їх спричинила властива йому нелюбов до всякої гласності. Його похмурій і не схильній до марнославства натурі були неприємні галасливі похвали, і після успішного завершення чергової заплутаної справи він найбільше розважався тоді, коли, приписавши всі свої заслуги якому-небудь поліцейському служаці, слухав з глузливою посмішкою гучний хор поздоровлень, спрямованих явно не за адресою. І аж ніяк не брак цікавого матеріалу, а саме така поведінка мого друга й зумовила те, що впродовж кількох останніх років я так мало публікував свої нотатки. Адже для мене участь у деяких його пригодах завжди була честю, і це покладало на мене обов'язок бути обачним і стриманим.

Тож уявіть собі моє безмежне здивування, коли минулого вівторка я одержав від Холмса телеграму (він ніколи не надсилав листів, якщо можна було обійтися телеграмою) такого змісту: "Чому б не розповісти публіці про корнуольський жах — найдивовижніший випадок з усіх, які я будь-коли розплутував". Не знаючи, що саме змусило Холмса згадати про той випадок, і не розуміючи, яка забаганка спонукала його висловити бажання, щоб я розповів про ту подію, але, побоюючись, що Холмс передумає і надішле ще одну телеграму із заборобою робити це, я негайно розшукав нотатки з точними подробицями тієї справи, і ось пропоную читачам свою розповідь.

Навесні 1897 року залізне здоров'я Холмса від постійної тяжкої праці, до того ж надзвичайно виснажливої, помітно похитнулось, причому становище ускладнювалось тим, що він зовсім на це не зважав. У березні лікар Мур Едер із Харлі-стріт, який познайомився з Холмсом за досить драматичних обставин,— про це я, можливо, колись іще розповім,— категорично заявив, що знаменитому детективу необхідно відкласти всі справи і робити тільки одне — відпочивати, якщо він не хоче підупасти на

силі остаточно. Стан власного здоров'я ніколи Холмса особливо не турбував, але під загрозою того, що він взагалі не зможе займатися своєю роботою, мій друг змушений був докорінним чином перемінити обстановку. Отож ранньої весни того року ми опинилися вдвох у маленькому будиночку поблизу бухти Полду в найдальшому кінці Корнуольського півострова.

Це була своєрідна місцевість, і вона неабияк імпонувала похмурому настроєві Холмса. З вікон нашого будиночка, що високо стояв на зеленому мисі, ми могли оглядати все лиховісне півколо затоки Маунтс-Бей — цю споконвічну смертельну пастку для вітрильників, оточену чорними скелями й підводними рифами, на яких знайшла смерть безліч моряків. Під час північного вітру затока була спокійною, захищеною від бур і вабила своїм затишком гнані штормом кораблі, обіцяючи їм сховок і можливість перепочити. Та раптом з південного заходу з ревиськом налітав ураган, зривав корабель з якорів, кидав його на навітряний берег, і серед пінявих бурунів розпочиналась остання битва. Досвідчені моряки обминають це лихе місце десятою дорогою.

Суходіл по другий бік нашого будинку справляв таке саме безрадісне враження, як і море. Це була горбкувата, сірувато-коричневого кольору безлюдна рівнина, поросла вересом, і лише де-не-де виднілись церковні вежі, які вказували на те, що там чи там притулилось яке-небудь старовинне сільце. Всюди можна було натрапити на слід якогось племені, що давним-давно вимерло, але залишило по собі, як свідчення свого існування, химерні кам'яні пам'ятники й високі, неправильної форми могили з попелом спалених покійників, а також цікаві земляні споруди, що невиразно промовляли про доісторичні битви. Таємнича чарівливість цієї місцевості, лиховісні привиди забутих племен знайшли відгук в уяві мого друга, і він більшу частину свого часу проводив у прогулянках і самотніх роздумах на порослих вересом пустищах. Холмса зацікавила також стародавня корнуольська мова, і наскільки я пам'ятаю, він поділяв ту думку, ніби ця мова споріднена з халдейською і в основному запозичена у фінікійських купців, що приїздили сюди по олово. Він виписав поштою купу книжок з філології і вже збирався був засісти за

розробку цієї тези, коли раптом, на превеликий мій жаль і його щирі радість, доля зробила нас причетними до справи куди важливішої, таємничої і цікавішої, ніж будь-яка з тих, через які ми залишили Лондон. Наше тихе, мирне життя, здоровий відпочинок було несподівано порушено, і ми опинились у вирі подій, що збудили неабияке хвилювання не тільки в Корнуолі, але й у всій західній Англії. Можливо, дехто з читачів пам'ятає про те, що тоді називали "корнуольським жахом", хоч до лондонської преси про цю справу дійшли вкрай уривчасті відомості. І ось тепер, через тринадцять років, настав час повідомити справжні подробиці того незбагненного випадку.

Я вже казав, що нечисленні церковні вежі вказували на села, розкидані в цій частині Корнуолу. Найближчим до нас було сільце Тріденнік-Уоллес, де хатки сотні-другої його мешканців густо тулились довкола старовинної, порослої мохом церкви. Священик цієї парафії містер Раундхей захоплювався археологією, і на цьому ґрунті Холмс з ним і познайомився. Це був чоловік років на сорок, опасистий і привітний, що добре знав як тамтешні місця, так і своїх парафіян. Одного разу він запросив нас до себе на чашку чаю, і ми познайомились у нього з містером Мортімером Трідженнісом, заможним чоловіком, який збільшував мізерні прибутки священика, наймаючи в його великому й безладно спланованому будинку кілька кімнат. Самотній священик був радий цьому, хоч і не мав нічого спільного із своїм пожитцем — худорлявим брюнетом в окулярах, таким сутулим, що на перший погляд він видавався справжнім горбанем. Пам'ятаю, за час нашого короткого візиту священик справив на нас враження неабиякого балакуна, зате його пожилець був на диво мовчазний, сумний і заглиблений у себе; він сидів, дивлячись кудись убік, і, певно, обмірковував свої власні справи.

І от у вівторок, 16 березня, коли ми сиділи й курили в своїй маленькій вітальні, готуючись після сніданку до щоденної прогулянки вересовою рівниною, до нас раптом вбігли священик і його квартирант.

— Містере Холмсе,— схвильовано вигукнув священик,— цієї ночі сталася жахлива трагедія! Такого ще не було! Мабуть, нам послало вас саме провидіння, бо в усій Англії ніхто нам зараз так не потрібний, як ви!

Я кинув на набридливого священика не дуже доброзичливий погляд, але Холмс вийняв з рота свою люльку й насторожився, мов старий гончак, що почув мисливське тюкання. Він жестом запросив їх сісти, і наші нетерплячі й збуджені відвідувачі опустили на диван. Містер Мортімер Трідженніс володів собою більше, ніж священик, але судорожне посмикування його рук і блиск темних очей показували, що хвилюється він аж ніяк не менше.

— Хто розповідатиме, ви чи я? — спитав він у священика.

— Оскільки відкриття, хай яке воно є, зробили ви, а священик дізнався про все від вас, то, мабуть, ви й розповідайте,— зауважив Холмс.

— Мабуть, спочатку буде краще сказати кілька слів мені,— промовив священик,— і тоді ви вирішите, слухати вам подробиці від містера Трідженніса чи негайно поспішити на місце таємничої події. А трапилось ось що: наш друг провів учорашній вечір у товаристві своїх братів Оуена та Джорджа і сестри Бренді в їхньому домі в Тріденнік-Уорта, що неподалік старого кам'яного хреста на вересовому пустищі. Він пішов від них на початку одинадцятої, а вони, здорові й веселі, й далі грали в карти. Сьогодні вранці, ще до сніданку, містер Трідженніс,— наш друг встає дуже рано,— пішов прогулятись у бік будинку своїх родичів, і тут його наздогнав екіпаж лікаря Річардса, який пояснив, що за ним терміново послали з Тріденнік-Уорта. Містер Трідженніс, природно, поїхав з ним. Прибувши туди, вони побачили жахливу картину. Обидва брати й сестра були за столом на тих самих місцях, де й тоді, коли містер Мортімер Трідженніс від них пішов. Перед ними ще лежали карти, але свічки геть догоріли. Сестра лежала в кріслі, а по обидва боки від неї сиділи й нестямно реготали, співали та кричали брати. Обидва вони зсунулися з глузду. У всіх трьох — і в мертвої жінки, і в збожеволілих

чоловіків — на обличчях застиг дикий переляк, гримаса жаху, на яку було страшно дивитись. Проте не було ніяких ознак присутності когось стороннього, якщо не брати до уваги місіс Портер, старої куховарки й економки, яка заявила, що вона всю ніч міцно спала й нічого не чула. Нічого не вкрадено, все лишилося на своїх місцях, і абсолютно; незрозуміло, чого вони перелякались такою мірою, що жінка померла, а двоє здорових чоловіків втратили розум. Ось така, в двох словах, містере Холмсе, ситуація, і якщо ви допоможете нам розібратись у всьому цьому, то зробите велике діло.

Я ще сподівався якось переконати свого друга не порушувати відпочинку, задля якого ми сюди приїхали, та одного погляду на Холмсове зосереджене обличчя й насуплені брови було досить, щоб зрозуміти: всі мої умовляння будуть марні. Якийсь час Холмс мовчав, поринувши в роздуми про цю дивовижну драму, що збурила наше тихе життя.

— Я візьмусь за цю справу,— нарешті мовив він.— Усе свідчить про те, що цей випадок може виявитись винятковим. А ви самі там були, містере Раундхею?

— Ні, містере Холмсе. Як тільки містер Трідженніс розповів мені про нещастя, ми зразу ж поспішили сюди, щоб порадитися з вами.

— А чи далеко дім, де сталася ця неймовірна трагедія?

— Звісі близько милі.

— Тоді підемо разом. Але спочатку, містере Мортімере Трідженнісе, я хочу поставити вам кілька запитань.

Весь цей час пожилець священика мовчав, проте я помітив, що він хвилюється навіть більше, ніж балакучий і метушливий священик, хоч і намагається тримати себе в руках. Обличчя його сполотніло й

спотворилось, неспокійний погляд не відривався від Холмса, а тонкі руки нервово стискалися. Коли священик розповідав про жахливе нещастя, що спіткало родичів його пожилця, зблідлі губи Трідженніса тремтіли, а в очах, здавалося, віддзеркалюється вся страхітлива картина.

— Питаєте про що хочете, містере Холмсе,— охоче відгукнувся він.— Тяжко про це говорити, але я скажу вам усе, що знаю.

— Розкажіть мені про вчорашній вечір.

— Так от, містере Холмсе, як уже говорив містер Раундхей, ми разом повечеряли, і тоді мій старший брат Джордж запропонував зіграти партію у віст. Ми сіли за карти близько дев'ятої години. Було чверть на одинадцятую, коли я встав, щоб іти додому. Вони залишались за столом, і всі були дуже веселі.

— А хто замкнув за вами двері?

— Місіс Портер уже лягла спати, і мене ніхто не проводжав. Вхідні двері я замкнув за собою сам. Вікно кімнати, де вони сиділи, було зачинено, але штори не опущено. Сьогодні вранці двері й вікно мали такий самий вигляд, що й учора, тому немає підстав думати, ніби в будинку побував хтось чужий. І все ж таки мої брати збожеволіли від страху, а Бренда лежала мертва, її голова звисила через бильце крісла. До кінця своїх днів не забути мені цієї картини.

— Факти, викладені вами, вельми цікаві,— мовив Холмс.— Але наскільки я вас розумію, ви не можете запропонувати нічого, що могло б їх пояснити?

— Це якась чортівня, містере Холмсе; так, так, чистісінька чортівня! — вигукнув містер Трідженніс.— Тут не обійшлося без нечистої сили. Щось проникає в кімнату — і люди втрачають розум. Чи здатна викликати такий жах людина?

— Ну, коли те, що сталося, поза межами людських можливостей,— сказав Холмс,— то боюсь, і мені буде не під силу розгадати цей випадок. Однак, перш ніж погодитись з вашою версією, ми повинні перевірити всі природні пояснення. Що ж до вас, містере Трідженнісе, то, як я розумію, ви не мирили з ріднею, бо жили окремо, правда?

— Так воно й було, містере Холмсе, хоч усе вже минулось. Колись нашій родині належали олов'яні копальні в Редруті, але потім ми продали їх і, діставши можливість жити, не турбуючись про завтрашній день, виїхали звідти. Не буду заперечувати, що ми трохи посварились, коли ділили гроші, і це на якийсь час нас віддалило, але потім ми одне одного простили, все забулось, і ми знову зробились найкращими друзями.

— А тепер вернімося до подій учорашнього вечора, який ви провели всі разом. Чи не пригадуєте ви чогось такого, що могло б пролити хоч трохи світла на цю трагедію? Подумайте гарненько, містере Трідженнісе, будь-яка дрібниця може мені допомогти.

— Ні, сер, нічого не пригадую.

— Ваші родичі перебували в своєму звичайному настрої?

— Так. Настрій у них був навіть гарний.

— Чи не були вони людьми нервовими? Чи не з'являлось у них такого відчуття, ніби їм загрожує небезпека?

— Ні, ніколи.

— І ви нічого більше не можете додати, щоб допомогти мені?

Мортімер Трідженніс якийсь час про щось напружено думав.

— Ось що я пригадав,— мовив він нарешті.— Коли ми грали в карти, я сидів до вікна спиною, а Джордж, мій партнер,— обличчям до нього. І от один раз я помітив, що брат пильно вдивляється через моє плече. Я теж обернувся й подивився туди, куди й він. Штори ще не було опущено, і хоч вікно вже зачинили, я розгледів кущі на газоні, й на мить мені здалося, ніби між них щось рухається. Я навіть не зрозумів, людина то чи тварина, але подумав уголос, що такі хтось є. І коли я спитав Джорджа, куди він дивиться, він відповів, що йому теж так здалося. Оце й усе, що я можу вам сказати.

— І ви не вийшли подивитись?

— Ні, ця дрібниця видалась мені не вартою уваги.

— Отже, йдучи від них, ви не передчували ніякого лиха?

— Ніякісінького.

— Мені не зовсім зрозуміло, як ви так швидко почули новину про нещастя.

— Я встаю рано і, як правило, перед сніданком гуляю. Сьогодні вранці, тільки-но я вийшов з дому, мене наздогнав у своєму екіпажі лікар. Він сказав, що стара місіс Портер прислала по нього хлопця і просить його негайно прибути до неї. Я вскочив в екіпаж, сів поряд із лікарем, і ми поїхали. Приїхавши, ми зразу ж кинулись до тієї жахливої кімнати. Свічки й вогонь у каміні, очевидно, давно вже погасли, і мої брати до самого світанку сиділи в темряві. Лікар сказав, що Бренда померла не менше як шість годин тому. Ніяких слідів насильства. Вона сиділа в кріслі, перехилившись через бильце, і обличчя в неї було спотворене лютим жахом. Джордж і Оуен то співали уривки з різних пісень, то бурмотіли щось нерозбірливе, немов дві великі мавпи. О, дивитись на це було жахливо! Я не міг цього витримати, а лікар став

білий мов крейда. Він аж знепритомнів і впав у крісло — добре, що нам не довелось доглядати за ним, як за хворим.

— Неймовірно... просто неймовірно! — промовив Холмс, підводячись і беручи капелюха.— Як на мене, то найкраще зараз — не гаючись іти в Тріденнік-Уорта. Мушу признатись, мені не часто випадало стикатися з випадком, який на перший погляд здавався б таким незбагненим.

Того ранку ми мало просунулись у своїх розслідуваннях, проте їх початок затьмарила подія, що справила на мене найгнітючіше враження. Ми йшли до місця трагедії звивистим сільським путівцем. Почувши торохтіння карети, що наближалась до нас, ми зійшли на узбіччя, щоб пропустити її. І от, коли карета порівнялася з нами, я на мить побачив за зачиненим віконцем страхітливо спотворене, з вишкіреними зубами обличчя, що глянуло на нас палаючими очима. Ці непорушні очі й зціплені зуби промайнули повз нас, мов жахне видіння.

— Мої брати! — вигукнув Мортімер Трідженніс, блідий як смерть.— Їх везуть у Хелстон!

Ми, заціпенівши, провели поглядом карету, що котила путівцем, потім знову рушили до лиховісного будинку.

Це була велика й світла оселя, швидше вілла, ніж котедж, з чималим садом, де завдяки м'якому корнуольському клімату повітря вже було напоєне запахом весняних квітів. У цей сад і виходило вікно вітальні, а через нього, як запевняв Мортімер Трідженніс, і проникла нечиста сила, сама поява якої затьмарила розум тих, хто там перебував. Перш ніж зійти на ганок, Холмс повільно й замислено пройшовся доріжкою перед будинком і поміж квітників. Пам'ятаю, він так поринув у свої думки, що спіткнувся об поливальницю і перекинув її, заливши водою і доріжку, і наші ноги. В домі нас зустріла літня корнуольська економка, місіс Портер, яка з допомогою молоденької дівчини піклувалась про задоволення потреб своїх хазяїв. Економка радо відповідала на всі

Холмсові запитання. Ні, вночі вона нічого не чула. Так, її хазяї останнім часом перебували в чудовому настрої, вона ніколи не бачила раніше, щоб вони були такі веселі й задоволені. Вона зомліла від жаху, коли увійшла вранці до кімнати й побачила за столом таке страхітливе товариство. Прийшовши до тями, вона навстіж відчинила вікно, щоб впустити вранішнє повітря, а тоді вибігла на дорогу, звідки й послала фермерського хлопця по лікаря. Якщо ми хочемо подивитись, то хазяйка лежить нагорі у своїй спальні. Четверо здоровенних санітарів ледве запхали братів у карету для божевільних. Сама вона не залишиться в цьому домі й на день, сьогодні ж пополудні поїде до своїх родичів у Сент-Айвс.

Ми піднялися сходами нагору й оглянули тіло. Міс Бренда Трідженніс була надзвичайно вродлива, дарма що стояла вже на порозі зрілого віку. Навіть після смерті її смагляве, з тонкими рисами обличчя було прекрасне, хоч його й спотворив вираз передсмертного жаху. Із спальні ми спустились у вітальню, де й сталась уся ця дивовижна трагедія. В каміні лежала зола від деревного вугілля, що зітліло вночі. На столі стояло чотири недогарки свічок та валялись розкидані карти. Стільці відсунули під стіну, але інших предметів ніхто не чіпав, і з ночі ніщо не змінилось. Холмс легкою швидкою ходою пройшовся по кімнаті, він сідав на стільці, пересував їх і розставляв так, як вони стояли ввечері. Він прикидав, чи велику частину саду видно з різних місць. Тоді обстежив підлогу, стелю й камін, та я ні разу не помітив ні раптового зблиску в його очах, ні міцно стулених губ — добре знайомих мені ознак того, що в суцільній темряві для нього засвітився тьмянний вогник надії.

— Навіщо розпалювали в каміні вогонь? — спитав він. — Чи навесні вони завжди топили в такій невеликій кімнаті?

Мортімер Трідженніс пояснив, що ввечері було холодно й вогко. З цієї причини, коли він прийшов, і затопили камін.

— Що ви збираєтесь робити далі, містере Холмсе? — запитав він.

Мій друг посміхнувся й поклав свою долоню на мою руку.

— Знаєте, Вотсоне,— мовив він,— мені, мабуть, знову доведеться взятись за люльку й отруюватись тютюном, хоч ви досить часто й справедливо засуджували цю погану звичку. З вашого дозволу, джентльмени, ми повернемось додому, оскільки я не розраховую, що на очі нам потрапить тут щось нове. Я всебічно проаналізую всі відомі мені факти, містере Трідженнісе, і якщо мені на думку спаде варта уваги ідея, я обов'язково повідомлю про це вас і священика. А поки що дозвольте попрощатись.

Повернувшись до нашого будинку біля бухти Полду, Холмс довго й зосереджено мовчав. Він сидів у кріслі, підібгавши під себе ноги, і в хмарі голубуватого тютюнового диму ледве проступало його худорляве аскетичне обличчя: брови насуплені, чоло перетнула глибока зморшка, погляд відсутній. Нарешті він відклав люльку й схопився на ноги.

— Нічого не виходить, Вотсоне! — розсміявся він.— Ходімо краще погуляємо біля скель та пошукаємо крем'яні наконечники для стріл. Знайти їх значно легше, ніж ключ до цієї загадки. Силувати мозок до праці, коли немає достатнього матеріалу, все одно що вмикати на повну потужність мотор. Він розлетиться на шматки. Морське повітря, сонце й терпіння — ось що нам потрібно, Вотсоне, а все інше прийде само собою.

А тепер спокійно обміркуймо наше становище,— провадив він далі, коли ми йшли стежкою над урвищем.— Давайте-но міцно триматися того, що ми таки знаємо, хоч це й дрібниці, щоб потім, коли з'являться нові факти, можна було зразу поставити їх на належне місце. Домовимось, по-перше, що ніхто з нас не припускає можливості втручання в людські справи диявола. Викиньмо все це з голови. Так, чудово. Тепер перед нами залишилось три особи, які тяжко потерпіли від свідомої або несвідомої людської дії. Це безперечно. Далі: коли це трапилось? Якщо вірити містеру Мортімеру Трідженнісу, то, очевидно, зразу по тому, як він пішов. Це дуже важливий момент. Припустимо, все відбулось за кілька хвилин після того, як він вийшов з кімнати. Карти

лежать на столі. Як правило, хазяї в такий час уже лягають спати. Але вони все ще сидять, навіть не відсувають стільців. Отже, повторюю, подія сталася зразу ж, як тільки містер Мортімер Трідженніс зачинив за собою двері і аж ніяк не пізніше одинадцятої години вечора.

Другий очевидний крок, який нам треба зробити, це простежити, наскільки можливо, куди подався Мортімер Трідженніс, вийшовши з кімнати. Це зовсім нескладно, і його дії наче поза всякими підозрами. Ви добре знаєте мої методи і, безперечно, здогадались, що досить-таки незграбна хитрість із поливальницею знадобилась мені для того, щоб мати чіткіший відбиток його черевиків. На мокрому піску слід вийшов чудовий. Вчора ввечері, як ви пам'ятаєте, теж було вогко, і я, маючи готовий зразок, легко зміг знайти сліди Мортімера Трідженніса серед інших і простежити його шлях. Судячи з усього, він швидко пішов до будинку священика.

Отже, якщо Мортімер Трідженніс зникає зі сцени, а гравцям у карти заподіює лиха інша особа, що знаходиться поза будинком, то як ми можемо встановити, хто це був і як йому вдалось так усіх нажахати? Місіс Портер відпадає. Вона явно нешкідлива. Чи є які-небудь докази того, що хтось підкрався до вікна в сад і в якийсь спосіб так перелякав людей за столом, що вони втратили розум? Єдине, що ми маємо,— це твердження самого Мортімера Трідженніса, який сказав, ніби його брат помітив за вікном якийсь рух. Це, безумовно, заслуговує на увагу, оскільки вночі йшов дощ, небо облягали хмари й було темно. Той, хто хотів перелякати картярів, повинен був притиснутись обличчям до шибки, щоб його помітили. А під вікном квітник завширшки три фути, і на ньому жодного відбитка чиеї б то не було ноги. Важко уявити, як людина, що була надворі, змогла справити на товариство таке жахливе враження, до того ж ми не бачимо обґрунтованих мотивів такого дивного вчинку. Тепер ви розумієте, які перед нами труднощі, Вотсоне?

— Ще б пак! — переконано відповів я.

— І все ж таки, якби в нас хоч трохи побільшало матеріалу, ми б довели, що їх можна подолати,— сказав Холмс.— По-моєму, у ваших багатющих архівах, Вотсоне, чимало майже таких самих заплутаних випадків. А зараз відкладімо цю справу, поки не надійдуть більш точні відомості. Решту ранку я пропоную присвятити пошукам неолітичної людини.

Здається, я вже казав про виняткову здатність мого друга цілком відключатись від своїх навіть найнав'язливіших думок, але я ніколи не дивувався з цього більше, ніж того весняного ранку в Корнуолі, коли він дві години поспіль розмірковував уголос про кельтів, крем'яні наконечники й різне череп'я так безтурботно, наче йому зовсім не треба було розплутувати зловісну таємницю. І тільки повернувшись пополудні додому, ми побачили, що нас чекає відвідувач, і це зразу ж нагадало нам, чим ми маємо займатись.

Ні я, ні Холмс не потребували пояснень, хто цей відвідувач. Величезна статура, обвітрене, все в глибоких зморшках обличчя, палаючі очі, орлиний ніс, майже біла голова, що мало не діставала стелі, золотава борода, що взялась сивиною навколо губів, і незмінна сигара — всі ці прикмети були добре відомі і в Лондоні, і в Африці й могли належати тільки одній видатній людині.,— докторові Леону Стерндейлу, великому мисливцеві на левів і мандрівникові.

Ми чули, що він перебуває десь у цих краях, і раз чи два бачили здаля на вересових пустищах його високу постать. Проте він не виявляв бажання познайомитися з нами, нам таке теж не спадало на думку, бо було чудово відомо, що саме любов до самотності спонукає його більшу частину часу між подорожами проводити в маленькому будиночку, схованому в лісі біля Бічемп-Ерайемс. Там він і мешкав у цілковитій самотині, оточений книжками й географічними картами, сам вів своє нехитре господарство і зовсім не цікавився сусідами. Через це мене дуже здивувала нетерплячість, з якою він розпитував Холмса, чи пощастило тому розгадати хоч що-небудь у цій таємничій справі.

— Поліція зайшла в безвихідь,— сказав він,— але, можливо, ваш багатий досвід підкаже яке-небудь розумне пояснення? Я хочу лише одного — щоб ви довірилися мені, тому що, часто навідуючись сюди, я добре познайомився з родиною Трідженнісів,— по лінії моєї матері, яка народилась тут, у Корнуолі, вони навіть доводяться мені родичами, і їхня страшна доля, природно, просто приголомшила мене. Повинен сказати вам, що я вирушив до Африки й був уже в Плімуті, коли сьогодні вранці до мене дійшли новини про тутешні події, і я негайно повернувся сюди, щоб допомогти розслідуванню.

Холмс звів брови.

— Ви пропустили через це свій пароплав?

— Поїду наступним.

— Оце справжня дружба!

— Я ж сказав, що ми — родичі.

— Так, так, по материнській лінії... Ваш багаж був уже на борту?

— Не весь, більша частина була ще в готелі.

— Розумію. Але ж не могла ця новина попасти в ранкові плімутські газети?

— Ні, сер. Я одержав телеграму.

— Дозвольте спитати, від кого?

На похмурому обличчі мандрівника промайнула тінь.

— Ви надто цікаві, містере Холмсе.

— Такий мій обов'язок.

З видимим зусиллям доктор Стерндейл прибрав спокійного вигляду.

— Не маю підстав приховувати це від вас,— сказав він.— Телеграму, з якої я про все довідався, надіслав мені містер Раундхей, священник цієї парафії.

— Дякую,— мовив Холмс.— А що стосується вашого запитання, яке ви поставили мені на початку розмови, то можу сказати, що цей випадок мені ще не зовсім зрозумілий, але я сподіваюсь дійти деяких висновків. Оце поки що й усе.

— Ви не могли б мені сказати, чи маєте якісь конкретні підозри?

— Ні, на це я відповісти не можу.

— Тоді я просто змарнував час, і затримуватись тут далі не бачу потреби.

Славетний мандрівник покинув наш будиночок у препоганому настрої, через п'ять хвилин по тому пішов кудись і Холмс. Його не було аж до вечора, і коли він повернувся, стомлений, з потемнілим обличчям, я зрозумів, що він не дуже просунувся в своєму розслідуванні. На нього чекала телеграма, він прочитав її й кинув у камін.

— Це з Плімута, Вотсоне, з готелю,— сказав він.— Я довідався у священника, як він називається, і телеграфував туди, щоб переконатись у правдивості слів доктора Леона Стерндейла. Він справді провів там минулу ніч, частина його багажу справді рушила в Африку, а сам він повернувся сюди, щоб бути присутнім під час розслідування. Що ви про це думаєте, Вотсоне?

— Що його дуже цікавить ця справа.

— Так, дуже цікавить. Ось нитка, за яку ми ще не вхопились, а вона й може допомогти нам розплутати весь клубок. Вище голову, Вотсоне, я впевнений як ніколи, що матеріалу в нас побільшає. А коли це трапиться, ми швидко подолаємо всі труднощі.

Тоді я й на гадці не мав, що слова Холмса справдяться так швидко, а дивний і зловісний поворот у розвитку подій спрямує наше розслідування в зовсім іншому напрямку. Вранці я саме голився біля вікна, коли раптом почув цокіт кінських копит і, глянувши крізь шибку, побачив, що по дорозі чвалом мчить бідарка. Вона повернула до нашого будиночка, на землю вистрибнув священик і щодуху кинувся до дверей садовою доріжкою. Холмс був уже одягнений, і ми поспішили вниз йому назустріч.

Від хвилювання наш гість не міг вимовити й слова, але кінець кінцем, судорожно ковтаючи повітря й захилинаючись, прокричав:

— На нас напосівся диявол, містере Холмсе! Моя нещасна парафія під владою диявола! Сам сатана оселився там! Ми у нього в руках! — Він аж пританцьовував від збудження, і це було б смішно, якби не його зсіріле обличчя й безтямні очі. Нарешті він вигукнув жахливу новину: — Містер Мортімер Трідженніс помер сьогодні вночі точнісінько так, як його сестра!

Холмс, сповнений енергії, миттю схопився на ноги.

— Для нас вистачить місця у вашій бідарці?

— Так.

— Тоді, Вотсоне, поснідаємо пізніше. Містере Раундхей, ми готові їхати. Швидше, швидше, поки там ніхто не похазяйнував!

Трідженніс займав у будинку священика дві наріжні кімнати, розташовані одна над одною на першому й другому поверсі. Внизу була простора вітальня, нагорі — спальня. Під самими вікнами — майданчик для гри в крокет. Ми прибули раніше за лікаря й поліцію, тому до кімнат ще ніхто не заходив, і все було на своїх місцях.

Дозвольте мені точно описати сцену, яку ми побачили того туманного березневого ранку. Вона так глибоко закарбувалась у моїй пам'яті, що мені не забути її довіку.

Повітря в кімнаті було неймовірно задушливе. Служниця, що йшла попереду нас, широко розчинила вікно, бо інакше дихати було б зовсім неможливо. Частково це пояснювалось, мабуть, тим, що посеред столу ще чаділа лампа. Відкинувшись на спинку крісла, за столом сидів мертвий Трідженніс; його ріденька борідка стирчала вперед, окуляри вилізли на лоб, а худе смагляве лице, повернуте до вікна, було спотворене тим самим виразом жаху, який ми бачили на обличчі його покійної сестри. Зведені судомою руки й ноги, скарлючені пальці свідчили про те, що помер він у пароксизмі страху. Небіжчик був одягнений, але з деяких ознак ми зрозуміли, що одягався він похапцем. Ми ще раніше переконались, що спав він у своєму ліжку, із усього було видно, що трагічний кінець настав рано-вранці.

Побачивши раптову зміну, що сталася з Холмсом, тільки-но ми переступили поріг цієї трагічної оселі, неважко було здогадатись, яка бурхлива енергія клекотить у його душі під зовнішньою врівноваженістю. Він миттю напружився й весь перетворився на увагу, очі його заблищали, обличчя закам'яніло, руки й ноги аж тремтіли від бажання діяти. Він вибіг на майданчик для крокету, вліз назад у вікно, оббіг вітальню, гайнув у спальню — точнісінько гончак, що почув лисячу нору. В спальні він швидко роззирнувся довкола й відчинив вікно. Тут, очевидно, його хвилювання дійшло межі, тому що, глянувши вниз, він аж скрикнув. Потім збіг сходами вниз, вистрибнув у розчинене вікно вітальні, упав долілиць на майданчику для гри в крокет, підхопився і знову вскочив у вітальню. Все це із завзяттям мисливця, який по п'ятах женеться за здобиччю. Він

якнайдетальніше оглянув звичайнісіньку на вигляд лампу, навіть виміряв її резервуар. Потім через лупу скрупульозно обстежив слюдяний абажур, що закривав горішній кінець лампового скла, і, зскрібши з нього трохи кіптяви, зсипав її в конверт, а конверт сховав у гаманець. Нарешті після того, як з'явилися лікар і поліція, він жестом підкликав священика, і ми втрьох вийшли на майданчик для гри в крокет.

— Радий повідомити вас, що моє розслідування виявилось не зовсім марним,— зауважив він.— Я не можу залишатись тут, щоб обговорювати цю справу з поліцією, але буду вам надзвичайно вдячний, містере Раундхею, якщо ви засвідчите інспекторові мою пошану й звернете його увагу на вікно в спальні та на лампу у вітальні. Взяті окремо, вони наводять на деякі роздуми, а взяті разом — майже дають можливість дійти певних висновків. Якщо інспекторові знадобиться додаткова інформація, буду вельми радий бачити його в нас. Здається мені, Вотсоне, нам краще знайти собі діло в іншому місці.

Чи інспектора обурило втручання приватного детектива, чи він уявив, що стоїть на правильному шляху до розкриття злочину, але впродовж наступних двох днів ми про нього навіть не чули. Протягом цього часу я майже зовсім не бачив Холмса, бо він з ранку до вечора десь пропадав. Причому ходив завжди сам і ніколи не казав, де буває, а коли з'являвся вдома, то лише мовчки курих та про щось думав. Проте один експеримент мого друга допоміг мені збагнути напрям його пошуків. Він купив лампу — точнісіньку копію тієї, що горіла в кімнаті Мортімера Трідженніса в ранок його смерті. Наливши в лампу такого самого гасу, як і той, що ним користувались у домі священика, він старанно вирахував, як довго він вигоряє. Другий експеримент Холмса мав більш неприємні наслідки, і я, мабуть, не забуду його ніколи.

— Ви, безперечно, пам'ятаєте, Вотсоне,— звернувся він до мене,— що в усіх розмовах, які ми чули про обидва злочини, є спільна деталь. Я маю на увазі те, як впливало повітря кімнат на того, хто перший туди заходив. Пригадуєте, Мортімер Трідженніс, описуючи свій останній візит у дім братів, згадав, що лікар, увійшовши до кімнати, впав у крісло. Невже

забули? А я чудово пам'ятаю. А пригадуєте, як місіс Портер, економка, розповідала нам, що їй стало млосно, коли вона зайшла до своїх хазяїв, і довелося мерщій відчиняти вікно? Страшна задуха була і в кімнаті Мортімера Трідженніса, хоч служниця розчинила вікно навстіж. Ця служниця, як я пізніше довідався, так занедужала, що аж злягла. Отже, Вотсоне, ви мусите визнати, що це дуже промовисті факти. В обох випадках одне й те саме: отруєне повітря. Також в обох випадках у кімнатах щось горіло — спочатку камін, потім — лампа. Вогонь у каміні запалили, щоб зігрітися, але лампу було засвічено,— це показує кількість вигорілого гасу,— набагато пізніше після того, як зовсім розвиднілось. Чому? Я твердо переконаний, що між цими трьома речами: горінням, задушливим повітрям і нарешті божевіллям або смертю є певний зв'язок. Тепер зрозуміло чи ні?

— Та нібито зрозуміло.

— В кожному разі ми можемо прийняти це за робочу гіпотезу. Припустимо далі, що в обох випадках спалювали якусь речовину, через що повітря набувало невідомих отруйних властивостей. Дуже добре. В першому випадку в будинку Трідженнісів цю речовину було вкинуто в камін. Тоді вікно було зачинене, але вогонь, природно, майже все виносив у димар. Звідси випливає, що отрута тут повинна була діяти не так сильно, як у другому випадку, коли отруйним випарам ніде було подітись. Та й наслідки підтверджують це: в першому випадку вбито тільки жінку, як істоту більш слабку, а чоловіки тимчасово або назавжди втратили здоровий розум, що є, очевидно, першою стадією дії цього зілля. В другому випадку отрута спрацювала безвідмовно.

Міркуючи так, я, зрозуміло, сподівався знайти в кімнаті Мортімера Трідженніса залишки цієї речовини. Шукати треба було в першу чергу на слюдяному абажурі лампи або на її склі. Там, як і слід було чекати, я побачив товстий шар пухнастої сажі, а по краях смужку брунатного порошку, який не встиг згоріти. Половину цього порошку, ви це бачили, я поклав у конверт.

— А чому половину, Холмсе?

— Не в моїх звичках, шановний Вотсоне, ставати на перешкоді поліції. Я залишив їм усі виявлені докази злочину. Отрута чекала їх на абажурі, їм тільки треба було розкинути розумом, щоб побачити її. Ну а тепер, Вотсоне, засвіtimo нашу лампу, однак вживемо застережних заходів — відчинимо вікно, аби не допустити передчасної загибелі двох достойних членів суспільства. Та сідайте в крісло коло вікна, якщо, звичайно, ви не відмовляєтесь взяти участь в експерименті, як годилось би вчинити розважливій людині. О, то ви вирішили не відступати, так? Я не помилюся в вас, Вотсоне! А це крісло я поставлю навпроти вашого, щоб ми сиділи обличчям один до одного і були на однаковій відстані від отрути. Двері залишимо напіввідчиненими. Тепер вам зручно спостерігати за мною, а мені — за вами, і ми зможемо вчасно припинити експеримент, якщо симптоми виявляться загрозливими. Зрозуміло? А тепер я беру з конверта порошок, точніше, те, що від нього залишилось, і кладу його на лампу. Все! Ну, Вотсоне, сідаймо й чекаймо, що буде далі.

Чекати довелось недовго. Не встиг я сісти в крісло, як почув ледь уловимий мускусний запах, тонкий і нудотний. Вдихнувши його, я зразу ж втратив контроль над своїм мозком і уявою. Густа чорна хмара заклубочилась перед моїми очима, і я раптом відчув, що божеволоію. Крижаний жах скував мене. Я відчув, як волосся в мене на голові стає дибом, очі вилізають із орбіт, а язик дерев'яніє. Я спробував був крикнути і, почувши звіддала хрипке каркання, насилу збагнув, що це — мій власний голос. Тієї ж миті останнім рятівним зусиллям я видерся з безодні відчаю, і переді мною виникло обличчя Холмса — біле, непорушне, спотворене жахом: такі самі обличчя я бачив недавно у померлих. Спогад про них повернув мене на мить до тьми й надав сили. Я зірвався з крісла, обхопив Холмса руками. Хитаючись, ми вийшли з будинку й повалились на траву один біля одного. Ми лежали й відчували, як яскраве сонячне проміння розвіює морок, що зовсім був нас поглинув. Він повільно зникав з наших душ, як зникає туман, і нарешті до нас повернулася здатність мислити, а з нею й душевний спокій. Ми посідали там, де лежали, і, витираючи липкий піт, почали один в одного вже

осмислено розглядати на обличчі останні сліди затіяного нами небезпечного досліду.

— Слово честі, Вотсоне,— промовив нарешті Холмс,— мені треба подякувати вам і попрохати вибачення. Непростима річ піддавати себе такому експериментові, а ще більше непросто залучати до нього друга. Я дуже завинив перед вами.

— Ви ж знаєте,— відповів я, зворушений небаченою досі сердечністю Холмса,— допомагати вам — для мене найбільша радість і честь.

Тут він одразу ж заговорив у своїй звичній манері — напівжартівливо й напівскептично:

— І все ж, шановний Вотсоне, з нашого боку було б абсолютно зайвим перетворитись на божевільних, хоч сторонній спостерігач, безсумнівно, оголосив би, що ми зсунулись з глузду ще до того, як почали цей дикий експеримент. Мушу признатись, мені й на думку не спадало, що дія речовини буде така швидка й нещадна.— Кинувшись у будинок, він виніс лампу, тримаючи її від себе якнайдалі, і пожбурих у кущі ожини.— Нехай кімната трохи провітриться. Гадаю, у вас, Вотсоне, тепер не лишилося й тіні сумніву щодо того, як відбувались обидві трагедії.

— Ані найменшої.

— Проте їх причина і зараз така ж незрозуміла, як і раніше. Ходімо в альтанку й поміркуймо про неї. Від цієї гидоти мені й досі дере в горлянці. На моє тверде переконання, все свідчить про те, що в першому випадку злочинцем був цей чоловік, Мортімер Трідженніс, хоч у другому сам перетворився на жертву. Ми повинні, по-перше, пам'ятати, що в сім'ї посварились. Наскільки серйозною була ця сварка і наскільки щирим примирення, ми не знаємо. Але коли я думаю про Мортімера Трідженніса з його лисячим обличчям і хитрими блискучими очима за скельцями

окулярів, то він зовсім не здається мені людиною, схильною прощати своїм ближнім. По-друге, ви, очевидно, пам'ятаєте, що саме йому належала думка про чиюсь присутність у саду, а це на якийсь час відвернуло нашу увагу від справжньої причини трагедії. Йому навіщось було потрібно збити нас із сліду. І нарешті останнє: якщо не він вкинув цю речовину в камін, коли виходив, то хто тоді міг це зробити? Адже все сталося зразу ж, як він пішов. Та якби до них завітав ще хто-небудь, брати й сестра встали б з-за столу зустріти гостя. До того ж у тихому Корнуолі в гості після десятої вечора не ходять. Отож усе свідчить про те, що злочинець — Мортімер Трідженніс.

— Тоді його смерть — самогубство!

— Що ж, Вотсоне, на перший погляд таке припущення ніби й можливе. Чоловік, душу якого гнітить тяжка провина — адже він занапастив усю свою родину,— цілком може прийти до думки заподіяти собі смерть. Існують, проте, незаперечні докази, які спростовують це припущення. На щастя, в Англії є чоловік, якому все відомо, і я подбав про те, щоб ми сьогодні ж почули про деякі факти з його власних уст. А ось і він, навіть трохи раніше, ніж ми домовлялись. Будь ласка, по цій доріжці, докторе Стерндейл! Ми робили в будинку деякі хімічні експерименти, і тепер наша кімната навряд чи годиться, щоб приймати в ній такого славнозвісного гостя.

Я почув, як грюкнула садова хвіртка, і на стежці з'явилась величезна статура дослідника Африки. Він, трохи здивований, повернув до альтанки, де ми сиділи.

— Ви посилали за мною, містере Холмсе? — спитав він.— Я одержав вашу записку з годину тому і оце прийшов до вас, хоч і не розумію, чим зобов'язаний.

— Сподіваюсь, все буде з'ясовано в ході нашої розмови,— відповів Холмс.— А поки що я дуже вдячний вам за вашу люб'язну згоду

зустрітися з нами. Ласкаво пробачте за цей прийом просто неба, але мій друг Вотсон і я мало не додали ще одного розділу до того, що газети називають "корнуольським жахом", і тепер ми віддаємо перевагу чистому повітрю. Та це, можливо, навіть і краще, бо справи, які ми будемо обговорювати, стосуватимуться вас дуже близько, а тут нас ніхто не зможе підслухати.

Мандрівник вийняв з рота сигару й похмуро втупився поглядом у мого друга.

— Не розумію, сер,— промовив він,— на що ви натякаєте, кажучи про речі, які нібито близько стосуються мене особисто.

— На вбивство Мортімера Трідженніса,— відповів Холмс.

У цю мить я пошкодував, що неозброєний. Обличчя містера Стерндейла від люті зробилось темно-червоним, очі спалахнули вогнем, на лобі випнулися сплетіння вен, і, стиснувши кулаки, він рвонувся до Холмса. Проте зразу ж зупинився і величезним зусиллям волі примусив себе перетворитись на втілення незворушно-холодного спокою, в якому, проте, відчувалась ще більша небезпека, ніж у недавньому мимовільному пориві.

— Я так довго жив поміж дикунів, де немає законів,— сказав Стерндейл,— що звик встановлювати їх для себе сам. Будь ласка, містере Холмсе, не забувайте про це, бо я зовсім не маю наміру заподіяти вам шкоди.

— Я теж не маю наміру заподіяти вам шкоди, докторе Стерндейл. І найпростішим доказом цього є те, що я, знаючи одному мені відомі речі, послав по вас, а не по поліцію.

Стерндейл сів, важко переводячи подих, мабуть, уперше в житті охоплений шанобливим страхом. У голосі Холмса відчувалась така

впевнена сила, що їй неможливо було не скоритись. Наш гість трохи помовчав, стискаючи й розтискаючи кулачиська і не помічаючи цього через хвилювання.

— Що ви маєте на увазі? — спитав він кінець кінцем.— Якщо ви збираєтесь мене дурити, містере Холмсе, то не на такого наскочили. Давайте не будемо грати в піжмурки. Що конкретно ви маєте на увазі?

— Зараз я вам скажу,— відповів Холмс,— і зроблю це тільки тому, що сподіваюсь: за відвертість ви віддячите відвертістю. Моє рішення цілком залежатиме від того, як ви будете захищатись.

— Захищатись?

— Так, сер.

— Захищатись від чого?

— Від звинувачення у вбивстві Мортімера Трідженніса.

Стерндейл утер лоба носовою хусточкою.

— Слово честі, ви робите успіхи,— промовив він.— Невже вся ваша слава ґрунтується на самих обманах?

— Зараз обманути хочете мене ви, докторе Стерндейле, а не я вас,— сухо відповів Холмс.— Щоб довести вам це, наведу факти, на підставі яких я й дійшов такого висновку. Повернення з Плімута, коли ви дозволили, щоб більшу частину вашого багажу відправили в Африку, було першим сигналом звернути на вас увагу. Це дало підставу припустити можливість вашої участі у цій драмі.

— Я повернувся, щоб...

— Я чув ваші пояснення і вважаю їх недостатніми й непереконливими. Облишмо це. Ви прийшли сюди спитати, кого я підозрюю. Я відмовився відповісти. Потім ви пішли до священика, почекали там якийсь час, не заходячи в будинок, і кінець кінцем повернулись додому.

— Як ви про це дізналися?

— Я стежив за вами.

— Я нікого не бачив.

— Цього й слід сподіватися, коли стежу я. Вночі ви не спали, обмірковуючи певний план, а рано-вранці заходились його виконувати. Ви вийшли з дому ледь благословилося на світ, узяли жменю червоного гравію, купа якого лежить біля ваших воріт, і поклали його в кишеню.

Стерндейл, почувши це, аж скинувся й здивовано втупився в Холмса.

— Потім ви швидко пішли до будинку священика. На вас були, дозвольте зауважити, ці самі, що й зараз, тенісні туфлі з гофрованими підметками. Там ви пройшли фруктовим садом, перелізли через бокову огорожу й опинились під вікнами кімнат, у яких мешкав Трідженніс. Вже зовсім розвиднілось, але в будинку спали. Ви дістали з кишені кілька камінців і кинули їх у вікно на другому поверсі.

Стерндейл схопився на ноги.

— Ви диявол! — вигукнув він.

Холмс посміхнувся, почувши такий комплімент.

— Ви кинули камінці двічі чи тричі, поки Трідженніс підійшов до вікна. Ви жестом показали йому зійти вниз. Він квапливо одягнувся і спустився

в їдальню. Ви влізли туди через вікно. Між вами відбулася розмова, причому дуже коротка, під час якої ви походжали по кімнаті туди й назад. Потім вилізли, зачинили вікно і, стоячи на майданчику для гри в крокет і покурюючи сигару, дивились, що відбувається в кімнаті. Коли Трідженніс помер, ви повернулись додому тією ж дорогою, якою прийшли. А тепер, докторе Стерндейле, чим ви поясните свою поведінку і які були мотиви ваших дій? Якщо ви будете викручуватись або хитрувати зі мною, я передам цю справу в інші руки, запевняю вас.

Ще під час звинувачувальної промови Холмса обличчя нашого гостя зробилося сірим, як попіл. Коли Холмс замовк, Стерндейл затулив лице долонями і на якийсь час поринув у роздуми. Потім раптово вихопив з нагрудної кишені фотографію й кинув її на грубо збитий стіл.

— Ось чому я це вчинив,— промовив він.

Це був портрет надзвичайно вродливої жінки. Холмс схилився над столом.

— Бренда Трідженніс,— сказав він.

— Так, Бренда Трідженніс,— вигукнув Стерндейл.— Довгі роки я кохав її. І довгі роки вона кохала мене. Ось у чому секрет того, що мені подобалось жити самотиною в Корнуолі, і дарма усі з цього дивувались. Це давало мені можливість бути поблизу єдиної, найдорожчої для мене людини. Але я не міг одружитися з нею: в мене є дружина, яка багато років тому покинула мене і з якою через сумнозвісні англійські закони я не можу розлучитись. Скільки років чекала Бренда! Скільки років чекав я! І ось чого ми дочекались!

Велетенське тіло Стерндейла здригнулось від страшного ридання, і він стиснув себе за горло. Насилу заспокоївшись, він повів далі:

— Священик знав усе. Ми йому довіряли. Він може розповісти вам, яким вона була ангелом. Ось чому він телеграфував мені в Плімут, і я повернувся. Та що для мене був багаж або Африка, коли я дізнався, яка лиха доля спіткала мою кохану! Ось вам і ключ до розгадки моєї поведінки, містере Холмсе, якого вам так бракувало.

— Розповідайте далі,— сказав мій друг.

Доктор Стерндейл дістав із кишені паперовий пакетик і поклав його перед нами. На ньому був напис "Radix pedis diaboli" і червона наклейка під цими словами — пересторога про отруту. Стерндейл посунув пакетик до мене.

— Я знаю, сер, що ви лікар. Чи вам відомий цей препарат?

— Корінь дияволової ноги? Вперше чую.

— Це аж ніяк не кидає тіні на ваші професійні знання,— сказав він,— оскільки те, що ви бачите,— єдиний зразок у Європі, якщо не брати до уваги того, що зберігається в Буді. Цей препарат не попав ще ні в фармакопею, ні в літературу з токсикології. Корінь має форму чи то людської, чи то цапиної ноги, звідси й назва, яку йому дав місіонер-ботанік. У деяких районах Західної Африки чаклуни використовують його тоді, коли виганяють з людини злих духів. Таємницю кореня вони не довіряють нікому. Цей зразок я здобув за неймовірних обставин у країні Убангі.

З цими словами Стерндейл розгорнув папір, і ми побачили дрібок брунатно-червоного порошку, схожого на нюхальний тютюн.

— Далі,— жорстко промовив Холмс.

— Я розповів вам, містере Холмсе, майже все, а самі ви знаєте так багато, що в моїх інтересах нічого від вас не приховувати. Я вже згадував

про те, що Трідженніси й я — далекі родичі. Заради сестри я підтримував дружні стосунки з її братами. Після родинної сварки через гроші Мортімер Трідженніс мешкав окремо від усіх, але з часом стосунки ніби владнались, і я ставився до нього так само, як і до його братів. Він був хитрим, підступним інтриганом, деякі його вчинки викликали в мене велику підозру, але підстав для того, щоб порвати з ним, я не мав.

Близько двох тижнів тому він навідав мене, і я показав йому рідкісні речі, які привіз із Африки. Показав і цей порошок, розповів про його дивні властивості, про те, як він збуджує нервові центри, що контролюють почуття страху, не обминув і того, що нещасні тубільці, з яких чаклуни виганяють злих духів, або божеволіють, або вмирають. Я також сказав йому, що європейська наука безсила виявити дію цього порошку. Не уявляю, коли він встиг його взяти, бо з кімнати я не виходив,— очевидно, примудрився відділити собі кореня дияволової ноги, поки я відмикав шафи й заглядав у шухляди. Добре пам'ятаю, що він засипав мене запитаннями про те, скільки треба цього порошку і як швидко він діє, але мені й на думку не спало, нащо йому треба було те знати.

Здогадався я про все тільки в Плімуті, коли мене наздогнала телеграма священика. Цей негідник Трідженніс розраховував на те, що я буду вже в морі, потім на довгі роки загублюсь в Африці і нічого не знатиму. Та я повернувся негайно. Певна річ, я зразу ж зрозумів, що не обійшлося без моєї отрути, коли почув подробиці. Отоді я й завітав до вас дізнатись, чи є якісь пояснення причин нещастя. А їх просто не могло бути. Я був переконаний, що вбивця — Мортімер Трідженніс. Розраховуючи стати єдиним опікуном всієї власності обох братів і сестри, якщо вони будуть розумово неповноцінними, він скористався порошком кореня дияволової ноги. Заради грошей він перетворив своїх братів на божевільних і вбив сестру, Брендю,— єдину жінку, яку я любив і яка любила мене. Якою ж мала бути відплата за цей злочин?

Позиватися з ним? А які в мене докази? Я знав, що факти, відомі мені, цілком відповідають дійсності, але чи повірять тутешні присяжні моїй фантастичній історії? Або так, або ні. Тим часом я не міг дозволити собі

зазнати невдачі. Моя душа волала про помсту. Я вже казав вам, містере Холмсе, що більшу частину життя я провів там, де немає законів, і що я звик встановлювати їх для себе сам. Зараз була така ситуація. Я твердо вирішив, що доля, яку Мортімер визначив для інших, повинна стати і його долею. Якби мені не вдалося цього зробити, я скарав би його власною рукою. В усій Англії немає іншої людини, яка цінувала б своє життя менше, ніж зараз ціную його я.

Тепер я розповів вам усе. А те, чого я не сказав, ви знаєте самі. Справді, після безсонної ночі я вийшов з дому дуже рано. Передбачаючи, що розбудити Мортімера буде нелегко, я взяв трохи гравію з купи, про яку ви згадали, і почав кидати крем'яхи йому у вікно. Він зійшов униз і впустив мене у вікно вітальні. Я звинуватив його в злочині. Я сказав, що в моїй особі перед ним і суддя, і кат. Побачивши в моїй руці револьвер, негідник, паралізований страхом, упав у крісло. Я запалив лампу, насипав на абажур порошку і став за віном, готовий стріляти, якщо він спробує залишити кімнату.

Через п'ять хвилин він був мертвий. Господи, як тяжко він умирав! Але серце моє закам'яніло, тому що він не пожалів мою невинну Бренду. Я закінчив, містере Холмсе. Якби ви кохали, то, можливо, вчинили б так само. В усякому разі я у ваших руках. Робіть, що хочете. Як я вже сказав, смерть мене зовсім не лякає. Холмс трохи помовчав.

— А що ви збирались робити далі? —спитав він.

— Мав намір залишитись назавжди в Центральній Африці. Свою роботу я зробив тільки наполовину.

— Їдьте й закінчуйте,— сказав Холмс.— Я, принаймні, не збираюсь вам перешкоджати.

Доктор Стерндейл звівся на весь свій велетенський зріст, стримано вклонився і вийшов з альтанки. Холмс запалив люльку і простягнув мені свій капшук з тютюном.

— Приємно вдихнути замість отруйного диму цей,— сказав він.— Я думаю, Вотсоне, що це не та справа, в яку нам треба втручатись. Наше розслідування було приватним, такими ж повинні бути й дії. Ви ж не вважаєте цього чоловіка злочинцем?

— Звичайно, ні,— відповів я.

— Я ніколи не кохав, Вотсоне, але якби мою кохану спіткала така смерть, я, можливо, діяв би так само, як наш мисливець на левів, що не визнає законів. Ну, Вотсоне, не буду принижувати ваші розумові здібності, пояснюючи очевидні речі. Вихідним пунктом моїх пошуків був, звичайно, гравій на підвіконні. В саду у священика я такого не знайшов. Де його було взято, я виявив тільки після того, як мою увагу привернув доктор Стерндейл і його будинок. Лампа, що горить серед білого дня, залишки порошку на абажурі були ланками абсолютно очевидного ланцюга. А тепер, дорогий Вотсоне, забудьмо цю подію і вернімося з чистим сумлінням до вивчення халдейських коренів, які, безперечно, можна простежити в корнуольському відгалуженні великої кельтської мови.